

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Zobrazení lišky v japonské lidové slovesnosti

Portrayal of fox in Japanese folk tales

Vypracoval: Radim Bařtan

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Dita Nymburská

Olomouc 2013

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
BAŠTAN Radim	Mistřovická 124 124, Český Těšín - Mistřovice	F08840

TÉMA ČESKY:

Zobrazení lišky v japonské lidové slovesnosti

NÁZEV ANGLICKY:

Portrayal of fox in japanese folk tales

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Dita Nymburská - ASJ

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Studium literatury
2. Setřídění a selekce materiálů
3. Diachronní vývoj archetypu
4. Selekce relevantních znaků a charakteristika japonské lišky (na základě kvantity)
5. Vymezení ryze japonských rysů a jejich definice
6. Závěr

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- SMYERS, Karen Ann. The fox and the jewel: shared and private meanings in contemporary Japanese inari worship. Honolulu: University of Hawaii Press, 1999, viii, 271 s. ISBN 08-248-2102-5.
- HEARN, Lafcadio. Glimpses of unfamiliar Japan. London: Jonathan Cape, 1927, 319 s.
- HAMEL, Frank. Human Animals : Werewolves & Other Transformations. New Hyde Park, New York : University Books, 1969. 301 s.
- ASHKENAZI, Michael. Handbook of Japanese Mythology. Santa Barbara, California : ABC-CLIO, 2003. 375 s. ISBN 1-57607-467-6.
- NOZAKI, Kiyoshi. Kitsuné : Japan's Fox of Mystery, Romance, and Humor. Berkeley, California : Stone Bridge Press, 2007. 280 s. ISBN 1-93333-034-1.
- DE VISSER, Marinus Willem. The fox and badger in Japanese folklore. Tokyo : Yushodo Booksellers, 1964. 159 s.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a pouze s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne..... Podpis.....

Anotace

Autor:	Radim Baštan
Fakulta – katedra:	Filozofická fakulta – Katedra asijských studií
Název práce:	Zobrazení lišky v japonské lidové slovesnosti Portrayal of fox in Japanese folk tales
Vedoucí práce:	Mgr. Dita Nymburská
Počet stran:	46
Počet znaků s mezerami:	79 129
Počet titulů použité literatury:	30
Klíčová slova:	liška, lidová slovesnost, japonský folklor, kicune, lišky v Japonsku

Náplní této práce je vytvoření typologie postavy lišky, významného mytologického zvířete, v japonské lidové slovesnosti. Jsou zde zdůrazněny jednotlivé motivy ve folklorních, zejména literárních útvarech (vyprávění, pohádky, atp.) od nejstarších dějin a je naznačen jejich původ. V práci je nejprve pozornost věnována čínským vzorům, ze kterých je největší část námětů odvozena, dále se věnuje prvním zmínkám o liškách ve starých japonských kronikách. Významnou součástí je také výzkum asociace lišek s šintoistickými a buddhistickými božstvy. Následuje stručný index motivů, ve kterém jsou konkrétní prvky ukázány v příkladech tak, aby byly jasně rozeznatelné.

Poděkování:

Děkuji Mgr. Ditě Nymburské za vstřícnost, hodnotné rady a za úctyhodnou trpělivost a shovívavost, kterou projevila při odborném vedení této práce.

Obsah

Ediční poznámka	8
Úvod	9
1. Vymezení pojmů a definice	11
1.1. Předloha kicune	11
1.2. Lidová slovesnost	12
2. Liška obecná v přírodě.....	14
3. Přijetí čínských vlivů	15
3.1. Motiv lišky přebraný z Číny	15
3.2. Čínské kroniky	15
3.3. Přeměna	18
3.4. Vícecasé lišky.....	20
4. Kicune v Japonsku.....	21
4.1. Mytologie Rjúkjú	21
4.2. Přijetí čínských předloh.....	22
4.3. Kicune, posel bohů.....	23
4.3.1. Inari.....	25
4.3.2. Dākinī	26
4.4. Kicune v Kondžaku monogatari.....	27
4.5. Klenot a kicunebi	28
4.6. Liščí manželky	30
4.6.1. Kuzu no Ha	32
4.6.2. Tamamo no Mae	33
4.7. Kicune cuki	35
4.8. Kicune no jomeiri	37
4.9. Ezopovy bajky.....	39

5. Závěr	41
Resumé.....	42
Seznam pramenů a literatury	43

Ediční poznámka

Pro přepis japonských jmen, názvů a výrazů používám výhradně českou transkripci, kromě bibliografie, ve které je zachována transkripce přejatá z původních zdrojů. Pro transkripci čínštiny využívám pchin-jin, sanskrt přepisuji pomocí Mezinárodní abecedy pro transliteraci sanskrtu (IAST). Pro možnost dalšího dohledání informací je vždy pojem uveden i v originálním zápisu. Všechny názvy děl, citace i parafráze z cizojazyčných zdrojů jsou přeloženy autorem práce. Japonská jména jsou uvedena v evropském pořadí, tj. nejdříve jméno, poté příjmení. Výjimku tvoří jména s dvorskými tituly, která ponechávám v nezměněné podobě. Bibliografické údaje v citacích pod čarou uvádím poprvé vždy v plném znění, druhé a další citace stejného zdroje jsou zkráceny ve formátu: příjmení autora, rok vydání, strana, ze které bylo čerpáno.

Úvod

Obraz lišky už od dávných dějin nepřetržitě a živě rezonuje v kulturním povědomí obyvatel Japonska. Z původních archetypů a legend se staly postavy seriálů a videoher, přesto si i ony po více než tisíciletí překvapivě zachovávají většinu svých prvotních charakterových vlastností. Ačkoli se kultura mění a vyvíjí, dokázaly legendy o těchto šelmách s přehledem přetrvat i dodnes. A nejen to, překročily hranice ostrovního Japonska a získaly si oblibu také v zahraničí.

Hlavním cílem práce je najít, na příkladech ukázat a vymezit rysy a prvky specifické pro zobrazení lišky v japonském folkloru. Nejdůležitějším zdrojem informací pro mne je lidová slovesnost. Ta má, díky svému rozsahu, největší schopnost pojmout to, co je národu opravdu vlastní. Dalším posláním je vytvoření přehledného a jasného souhrnu informací o jednom z nejvlivnějších mytologických zvířat Japonska. Existuje několik monografických publikací blízkých tématu práce, ani jedna z nich není přístupná v českém jazyce. Většina těch informačně obsáhlejších je navíc velmi špatně dostupná, protože obvykle existuje jen v několika výtiscích. Poměrně velkou část takovéto literatury jsem si proto zajistil v elektronické podobě. Pracuji zejména s anglicky psanými zdroji: monografiemi, sborníky a dalšími odbornými publikacemi.

Při vypracování postupuji následujícím způsobem: nejprve metodou sondy vymezuji podobu kicune¹ s důrazem na diachronní vývoj významných prvků, jako je například vzhled, magické vlastnosti či přeměna v člověka. Tyto prvky průběžně řadím ke konkrétním ukázkám z lidové slovesnosti tak, aby vždy logicky vyplynul jejich význam. V další části své práce popisují podobu kicune na základě národních specifik zobrazených v lidové próze, pohádkách, písních a dalších folklorních žánrech. Ze získaných výsledků vyvozují závěr.

Má práce je rozdělena do několika dílčích kapitol. V první části obecně definuji témata, kterými se budu zabývat, a vymezuji základní pojmy, mezi které patří zkoumaný předmět a samotná definice lidové slovesnosti. V druhé kapitole se krátce věnuji liškám jako živočichům. Třetí část je věnována původním čínským zdrojům a jejich přenosu do

¹ 狐, doslova „liška“. Ve své práci tento termín používám pro literární podobu lišky obecné v japonské tvorbě.

Japonska. Věnuji se zde také vybraným motivům, které byly transferovány. Nejdůležitější je část čtvrtá, která pojmenovává znaky archetypu lišky v lidové slovesnosti. V poslední části shrnuji získané informace, vymezuji typologii kicune a vytvářím postulát, který je závěrem práce.

1. Vymezení pojmů a definice

1.1. Předloha kicune

Předlohou japonské kicune je středně velká psovité šelma s taxonomickým pojmenováním liška obecná (*Vulpes vulpes*), běžně se vyskytující na celé severní polokouli. V literatuře je někdy pojmem „japonská liška“ označován i tanuki, japonský poddruh psíka mývalovitého (*Nyctereutes procyonoides viverrinus*), který má s reálnou liškou částečně zaměnitelnou literární podobu. Japonský termín *kori*² v doslovném překladu znamená „liška a tanuki“, také ale označuje mazaného, záludného člověka.³ Ze samotné existence tohoto výrazu evidentně vyplývá podobnost kicune a tanukiho.

Archetypální představy o obou zvířatech pochází z Číny. Stejně jako kicune je i tanuki obdařen magickými schopnostmi, dokáže se libovolně přeměnit a rád si tropí žerty z lidí. Na rozdíl od lišky je ale považován za poměrně hloupého a zpravidla volí podobu muže. Tyto představy byly do Japonska převzaty až v mnohem pozdějším období než zmínky o kicune. Proto se má práce psíku mývalovitému nevěnuje.

Na japonském území se obvykle vyskytují poddruhy: liška japonská (*Vulpes v. japonica*), liška sachalinská (*Vulpes v. Schrencki*) a liška kurilská (*Vulpes v. splendidissima*). Běžné zabarvení je v rozmezí od oranžové do světle hnědé, k čemuž se váže také výraz kicuneiro⁴. Poddruhové rozdílnosti jsou většinou jen ve velikosti zvířat a odstínech jejich zbarvení. Tyto drobné vizuální a taxonomické odchylky budu ignorovat a ve své práci budu vycházet z lišky obecné jako předmětu zobrazovaného v japonských dílech.⁵

² 狐狸, viz DE VISSER, Marinus Willem. Fox and the Badger in Japanese Folklore. London: Treubner, 1908, s. 40. Transactions of the Asiatic Society of Japan, XXXVI.

³ Viz 狐狸: コリ. Kotobank: コトバンク辞書検索 [online]. The Asahi Shimbun Company, 2013 [cit. 2013-04-13]. Dostupné z: <http://kotobank.jp/word/%E7%8B%90%E7%8B%B8>.

⁴ 狐色, doslova „liščí barva“, viz 狐色: きつねいろ. Kotobank: コトバンク辞書検索 [online]. The Asahi Shimbun Company, 2013 [cit. 2013-04-13]. Dostupné z: <http://kotobank.jp/word/%E7%8B%90%E8%89%B2>.

⁵ Viz MACDONALD, David W., Claudio SILLERO-ZUBIRI a Michael HOFFMANN. *Canids: foxes, wolves, jackals and dogs. Status Survey and Conservation Action Plan*. Gland: IUCN - The World Conservation Union, 2004. s. 129. ISBN 9782831707860.

1.2. Lidová slovesnost

Lidová slovesnost je nejčastěji řazena pod obecnou kategorii folkloru a zahrnuje celou řadu literárních, dramatických i jiných žánrů. Původně se vymezila jako ústní tradice organicky předávaná v rámci kultury, později byla zapisována a předávána ve fixní formě. Patří do ní krátké útvary, jako jsou lidové pranostiky a rčení, stejně tak i komplexnější próza, divadelní hry a písně. Mezi společné znaky většiny folklorních útvarů patří: neznámý autor (dílo je bráno jako kolektivní), velká variabilita verzí téhož, a orální tradice jako hlavní zdroj. Pro přehlednost využívám prosté dělení, které pro svou Čítanku české lidové slovesnosti vytvořil významný český folklorista, profesor Oldřich Sirovátka ⁶. To je následující:

1. písně
2. vyprávění
3. divadelní hry
4. malé folklorní formy
5. dětský folklor ⁷

Podle Oldřicha Sirovátky jsou obecně nejbohatšími a nejdůležitějšími zdroji písně a lidová vyprávění. Protože se i v tomto konkrétním případě nejčastěji objevuje forma vyprávění, je jí věnována největší část mé práce. Žánr lidových divadelních her je v japonském prostředí natolik specifický, že se jím vzhledem k rozsahu bakalářské práce budu zabývat jen okrajově. Věnovat se nebudu ani lidovým písním, které jsou vázány na notový zápis.

V různých kulturách se často objevují podobné nebo totožné symboly, které lze sloučit v společný mytologický archetyp. V případě kicune se jedná o velmi rozšířenou archetypální postavu šibala ⁸, zastoupenou v japonské kultuře hned několikrát. Do této

⁶ PhDr. Oldřich Sirovátka, DrSc. (*8.9.1925–†31.7.1992), roku 1992 jmenován profesorem národopisu.

⁷ SIROVÁTKA, Oldřich. Čítanka české lidové slovesnosti: z lid. písní, vyprávění, říkadel a her. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0478-9.

⁸ V anglickém jazyce se používá výraz trickster, pro překlad jsem využil termín, který se objevuje v publikaci: Postava šibala v asijské slovesnosti: příspěvky z 3. konference Kulturní antropologie východní Asie, proběhnuvší dne 29.3.2009 na Katedře asijských studií, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. 1. vyd. Editor Lucie Olivová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 177 s. ISBN 978-802-4424-040.

kategorie řadím šintoistické božstvo Susanooa ⁹, vodníka kappu ¹⁰ i výše zmíněného tanukiho. Americký mytolog Joseph Campbell ¹¹ o zmíněném archetypu píše: „*Tento nejednoznačný, podivně fascinující charakter šibala se zdá být ústřední mytologickou postavou světa paleolitické příběhu. Onen hloupý, krutý a vilný podvodník je ztělesnění principu chaosu, je však také nositelem kultury. Objevuje se v mnoha podobách, a to jak zvířecích, tak lidských.*“ ¹²

⁹ 須佐之男, mytologická postava objevující se již v nejstarších japonských kronikách Kodžiki a Nihonšoki, bratr bohyně Amaterasu.

¹⁰ 河童, „vodník“, obvykle řazený mezi strašidla jókai.

¹¹ Joseph John Campbell (*26.3.1904–†30.10.1987), zabýval se komparativní religionistikou a světovou mytologií.

¹² CAMPBELL, Joseph. *The Masks of God: Primitive Mythology*. London: Secker & Warburg, 1960, s. 273.

2. Liška obecná v přírodě

V Japonsku i na celé severní polokouli byla a je populace lišek početná a stabilní. Jejich interakce s lidmi probíhala již od starověku, období, ze kterého pocházejí první zmínky o nich. V minulosti bylo vzájemné setkávání pochopitelně běžnější, protože urbanizace nedosahovala takové míry jako dnes. V dnešní době jsou v hustě osídlených oblastech Japonska divoce žijící lišky k vidění spíše zřídka¹³, hojně se ale vyskytují v hornatých oblastech s dostatečným lesním porostem, zejména na ostrově Hokkaidó. Jsou to všežravci, v některých případech se ale živí i mršinami. To se ukázalo jako problematické zejména v dobách, kdy byli zemřelí pochováváni ve volné přírodě pouze pod vrstvou kamení, nebo v jeskyních.¹⁴ Nezřídka se, stejně jako například kuny, přizívají na drobném zvířectvu chovaném lidmi (králíci, slepice, atp.). Liška je poměrně malá šelma, svůj handicap v síle však dohání hbitostí a bystrostí. Tyto vlastnosti jsou jí také nejčastěji přisuzovány v příbězích. Větších zvířat se bojí, v naprosté většině případů v nebezpečí volí útek. Útoky na člověka jsou velkou vzácností, také v lidové slovesnosti odhalená liška obvykle raději uteče.

Pro své obydlí si hloubí nory, využívá prázdná doupata jiných zvířat, nebo přírodní podzemní dutiny. Běžně má jedno hlavní doupě a více vedlejších, do kterých se uchyluje v případě odhalení. Na rozdíl od většiny divokých psovitých šelem žije samotářsky, nebo v menších jednotkách (liščí pár s mláďaty), a tak je také zpravidla zobrazována.¹⁵ Ačkoli jí mýty přisuzují dlouhověkost, ve skutečnosti se obvykle nedožívá více než 10 let. Zvukově se projevuje krátkým vysokým zaštěkáním, kterému odpovídá japonské zvukomalebné slovo „*kon kon*“, nebo „*kicu*“, podle kterého údajně dostala své jméno¹⁶. V příbězích se objevuje také onomatopoeie přepisované „*kai kai*“¹⁷, zvuk, který údajně dělají zlé lišky.¹⁸ Toto citoslovce se ale mimo dva zmíněné zdroje jinde neobjevuje a v současné japonštině je mnohem běžnější výše zmíněné „*kon kon*“.

¹³ Viz NOZAKI, Kiyoshi. *Kitsune: Japan's Fox of Mystery, Romance, and Humor*. Tokyo: The Hokuseido Press, 1961, s. 2.

¹⁴ Více v kapitole 3.3.

¹⁵ Více v kapitole 4.8.

¹⁶ Viz Nozaki, 1961, 3.

¹⁷ HAMEL, Frank. *Human Animals*. New York: Frederick A. Stokes, 1915, 319 s.

¹⁸ Viz HEARN, Lafcadio. *Glimpses of unfamiliar Japan*. London: Jonathan Cape, 1927, 319 s.

3. Přijetí čínských vlivů

3.1. Motiv lišky přebraný z Číny

Jako řada jiných mýtů a legend, byly také příběhy o nadpřirozených liškách¹⁹ z velké části převzaty z kontinentální Číny. Působením celé řady vlivů vznikly v Číně dvě do určité míry protichůdné představy. Jednou z nich byla idea lišky – dobrého božského stvoření, druhou reprezentovala démonická liška, schopná kouzlit a způsobit posedlost.²⁰ V japonském prostředí byla tato duální představa dále rozvíjena a přizpůsobována.²¹ Podstatná část čínských příběhů se rozšířila také díky velké popularitě buddhismu v 9. století, který v nich hrál zásadní roli. Nejednalo se však o oficiální klášterní buddhismus, ale o původní lidové příběhy, jejichž hlavními postavami byli buddhističtí mniši.

V 6. století již byla na čínském území známá indická veršovaná sbírka Pañcatamtra²², ze které mohly být teoreticky některé příběhy přejaty.²³ Obsahuje několik vyprávění o antropomorfní prohnané lišce, silná stylizace, hojně se vyskytující v čínských syžetech, ve sbírce ale úplně chybí. Protože vliv těchto indických příběhů o liškách na japonskou lidovou slovesnost není jednoznačně prokazatelný, v této práci se jimi dále nezabývám.

3.2. Čínské kroniky

První písemná zmínka o čínské mytologické lišce pochází ze 4. století, z kroniky Bào pǔ zǐ²⁴, jejímž autorem je úředník Gě Hóng²⁵. Píše se zde doslova: „*Lišky a vlci*

¹⁹ húli jīng (狐狸精), doslova „vynikající liška“

²⁰ Viz De Visser, 1908, 2

²¹ Viz Nozaki, 1961, viii.

²² पञ्चतन्त्र, jedna z nejvlivnějších indických sbírek bajek a vyprávění. Sepsána byla zhruba v 3. století př. n. l. Do češtiny byla poprvé přeložena na počátku 16. století.

²³ Viz STERNBACH, Ludwik. Indian Wisdom and Its Spread beyond India. *Journal of the American Oriental Society*. 1981, roč. 101, č. 1, s. 97-131. ISSN 0003-0279. DOI: 10.2307/602167.

²⁴ 抱朴子 doslova: „Mistr, který objímá prostotu“, traktát pojednávající především o pojetí nesmrtnosti v taoistické tradici

*mohou dosáhnout věku osmi set let, a když jsou starší pěti set roků, mohou se přeměnit do lidské podoby.*²⁶

Čtyři legendy se nacházejí ve sbírce Sōushénjì²⁷, sepsané pravděpodobně Gān Bāoem²⁸, dvorním historikem císaře Jin Yuándì²⁹. První vyprávění popisuje muže, který náhle zmizel a za nějakou dobu byl nalezen v mdlobách v prázdném hrobě. Po zhruba deseti dnech znovu nabyl vědomí a vyprávěl, že jej svedla „nádherná žena“, přeměněná liška. Zprvu ho jen navštivovala, ale protože se mu zalíbila, učinil ji svou ženou. Vypravěč zdůrazňuje, že se spolu stýkali tak, aby si jí nevšimli psi, kteří by ji odhalili, a také se podrobněji věnuje nadpozemské rozkoši, kterou mu poskytovala.

Další vyprávění je o dvou velmi starých liškách. Změnily se na studenty s mimořádnými schopnostmi a v přestrojení odjely do města. Navštívily tam talentovaného ministra a pustily se s ním do dispute. Když nad nimi ministr ani po třech dnech nedokázal v debatě zvítězit, začalo mu to být podezřelé. Poslal tedy pro psy, ti ale nic zvláštního neodhalili. „*Ti dva jsou pouhé přízraky*“, prohlásil ministr, „*pokud by jim bylo sto let, proměnili by se při pohledu na lovecké psy do své původní podoby. Protože jsou to však přízraky starší tisíce let, přemění se zpět při pohledu na oheň ze stromu stejného stáří.*“ Na to ministr vyslal své služebníky ke královské hrobce, aby s’ali posvátný tisíciletý strom. Našli ducha stromu, malé dítě v modrém oděvu, sedící v jeho dutině. Když duch slyšel o tom, co se stalo, plakal a naříkal nad neznalostí starých lišek a nad vlastním osudem, načež zmizel. Když pak služebníci posvátný strom pokáceli, vytryskla z něj krev. Dřevo nechali spálit, což způsobilo proměnu lišek. Ministr je pak dal chytit a uvařit.³⁰

Třetí příběh popisuje asketického mnicha, který žil čistý a skromný život. „*Cestoval od města k městu, nikdy nepřespával v kláštorech ve městech, ale vždy venku v horských lesích. Jednou večer trávil noc v mlázi u hrobu, deset mil východně od města*

²⁵ 葛洪 (*284–†364), úředník a taoistický učenec z Jižní Číny

²⁶ Viz DE GROOT, Jan Jakob Maria. The religious system of China: Book II: On the Soul and Ancestral Worship: Volume IV. Leiden: Brill, 1901, s. 183.

²⁷ 搜神記 doslova: „Zápisy o hledání duchů“, sbírka obsahuje několik stovek příběhů popisujících nadpřirozené jevy

²⁸ 干寶 (1. pol. 4. stol.)

²⁹ 晋元帝 (*276–†323), první císař z východní dynastie Jin, známý také pod posmrtným jménem Yuán (元). Vládl v letech 317–323

³⁰ De Groot, 1901, 188.

*Kiang-cheu (v Shansi)*³¹. V měsíční záři spatřil divokou lišku, která si třikrát, nebo čtyřikrát za sebou na hlavu nasadila lebku a kosti a zkoušela s nimi chodit po dvou nohách. Když se jí to konečně povedlo, proměnila se v krásnou ženu a smutnou písni a kouzlem omámila muže, který projížděl kolem na koni. Zmámený muž ji chtěl vzít k sobě domů, mnich mu ale prozradil, že se jedná o lišku. „*Udělal prsty mystické znamení (mudrā*³²), *pronesl ochrannou formuli (dhārani*³³), *ohnal se holí a ze všech sil zavolal: Proč se neprodleně nevrátíš do své podoby?*“³⁴ Ihned poté žena upadla, proměnila se zpět ve zvíře, a na místě zemřela. Na liščím těle zůstaly pouze kosti, lebka a suché listí.

V poslední legendě je hlavní postavou mudrc Hú³⁵, který za záhadných okolností zmizel. Později byl náhodou spatřen svými studenty v prázdném hrobě, kde v podobě starého lišáka vykládal nějakou knihu skupině lišek.³⁶

V kronice Yōuyáng Zázů³⁷ z osmého století, se píše, že lišky jsou: „*červené, z ocasů jim odlétává oheň, a když chtějí někoho postrašit, dají si na hlavu lidskou lebku, pokloní se souhvězdí Velkého vozu, a dokud jim lebka neupadne, mohou zůstat přeměněné v člověka.*“³⁸ Příběhy o liškách, které se přemění na člověka jen na krátkou dobu, nebyly v Číně ničím obvyklým. Celá řada jich popisuje, jak některé prožijí v lidské formě celý život a teprve posmrtně je jejich pravá totožnost odhalena. Přesně tak to je i v legendě z knihy Yiyuàn³⁹. Staříčkový učenec jménem Hú se zajímal o hudbu a medicínu, velmi se však obával psů, proto se obklopoval silnými vůněmi, které je odpuzovaly. Přesně si vypočítal den své smrti a svým studentům dal jasné pokyny, jak mají jeho tělo pohřbít. Zemřel přesně podle své předpovědi a jeho žáci dali tělo, jak slíbili, do rakve takovým způsobem, aby ho nemohl vidět žádný pes. Když však rakev nesli, připadala jim podezřele lehká a tak ji otevřeli. Žádné tělo však nenašli. Tak se přišlo na to, že starý vzdělanec byl ve skutečnosti liškou.⁴⁰

³¹ De Groot, 1901, 190.

³² मुद्रा, překládáno jako „znamení“ nebo „pečeť“, rituální gesto využívané v hinduismu a buddhismu.

³³ धारणी, doslova „udržující“, druh rituálního proslovu, který může sloužit k ochraně před nebezpečím.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ 胡, někdy přepisováno jako 狐 – „liška“.

³⁶ Viz De Visser, 1908, 4.

³⁷ 酉阳杂俎, doslova „Různé kousky z hory Yōu“. Autorem je Duàn Chéngshì (段成式, †863), učenec na dvoře dynastie Táng (618–907).

³⁸ Viz De Visser, 1908, 5.

³⁹ 異苑, sbírka příběhů známá jako „Zahrada nadpřirozena“. Autorem je Liú Jingshú (劉敬叔, aktivní 417–426).

⁴⁰ De Groot, 1901, 192.

Již ve 3. a 4. století se v čínských kronikách běžně lišky uváděly jako příčina šílenství, nemocí a dokonce i smrti, chápány byly obecně jako nositelé neštěstí. Ústy nebo chodidly vcházely do lidských těl a měnily postižené osoby v nebezpečné agresivní blázny. Některé příznaky, které v těchto knihách najdeme, jsou shodné s virovým onemocněním vzteklinou, kterou lišky mohou přenášet slinami nebo kousnutím⁴¹. Také vytí či štěkot lišek byl špatným znamením, předzvěstí nebezpečí pro celou domácnost. Důvody pro jejich chování se různí, většinou se buď jednalo o akt pomsty zlým lidem, nebo o projev čiré zlomyslnosti.⁴² Posedlosti se ve většině případů dalo zbavit⁴³, nápomocní k tomu byli náboženští praktikanti a buddhističtí mniši, kteří znali řadu rituálů a zaříkadel určených speciálně pro tento případ. Díky své moudrosti a zkušenostem také dokázali rozeznat přeměněnou lišku a vrátit jí její původní podobu, čímž se stala fakticky neškodnou.

3.3. Přeměna

Od 2. a 3. století se v Číně běžně vyskytovala představa lišky ve formě sexuálně přitažlivé ženy, která lákala muže do svých osidel. Muži, který svému chtíči podlehl, se obvykle dostalo krutého trestu v podobě ztráty majetku, nebo veřejného zostuzení. Za vlády dynastie Táng⁴⁴ byla legenda o lišce-ženě nejrozšířenější a postupně vytlačila všechny ostatní typy příběhů.

V kronice Xuánzhōng jì⁴⁵ se doslova píše, že: *„když liška dosáhne padesáti let věku, dokáže se přeměnit v ženu; když dosáhne sta let, stane se krásnou ženou, nebo čarodějkou označovanou jako wu. Takovéto kouzelné bytosti získávají vědomost všeho, co se děje na vzdálenost větší než tisíc mil. Dokáží otrávit muže kouzlem, nebo do nich vstoupit a ovládnout je, takže mohou ztratit paměť nebo rozum. Když liška dosáhne věku*

⁴¹ Náhlá změna chování na iracionální, podrážděnost až agresivita.

⁴² DE GROOT, Jan Jakob Maria. The religious system of China: Book II: On the Soul and Ancestral Worship: Volume V. Leiden: Brill, 1907, s. 577–582.

⁴³ V tomto případě se nemohlo jednat o vzteklinu, která byla prakticky vždy smrtelná, ale o poruchy psychologického, popřípadě psychosomatického rázu.

⁴⁴ Dynastie Táng (618–907).

⁴⁵ 玄中記, také známá jako Yuánzhōng jì (元中記), doslova „Zápisky z tajemného“. Autorem této sbírky krátkých povídek je slavný taoistický mistr Guō Pú (郭璞, *276–†324).

*tisíce let, pronikne do ráje a stane se nebeskou liškou.*⁴⁶ Minimální věk potřebný k tomu, aby se liška mohla proměnit v člověka, bývá různý a pohybuje se v řádech stovek let. Je ale takřka pravidlem, že k transformaci využívá lidské a zvířecí kosti, zejména pak jejich lebky. V Číně byli mrtví často pohřbíváni v jeskyních, které někdy lišky využívaly jako doupata. Zde také přicházely do styku s ostatky zesnulých, z čehož pravděpodobně pramení spojení lišek a kostí. Svou roli jistě sehrál i jejich přirozený mrchožroutský charakter. V čínské tradici jsem nenarazil ani na jediný příběh, ve kterém by se liška proměnila v jiné zvíře nebo v neživý objekt. Japonská kicune se oproti tomu dokáže přeměnit téměř v jakýkoli objekt či živého tvora. Tento rozdíl může být, dle mého názoru, dán vlivem lidového šintoismu.

Říká se také, že liška ve skutečnosti nemění podobu svého vlastního těla, ale iluzí dokáže ostatní přesvědčit, že je člověkem. K tomu prý používá magnetických sil, nebo nějakého druhu kouzelných výparů, kterými toto zdání vyvolává. Moudrý člověk někdy dokáže tuto magii prohlédnout a šibalskou lišku tak odhalit. Ať tak, či onak, podvedený nerozlišuje prostředky, kterými bylo proměny docíleno, a zvíře pokládá za člověka.⁴⁷

V čínské lidové slovesnosti jsou stereotypy liščích vlastností poměrně pevně dodržovány. V japonském folkloru obvykle existuje řada výjimek pro každý motiv, který zde uvádím. Kupříkladu v poněkud kruté hirošimské pohádce *Liška a herec divadla* nó⁴⁸ se vyskytuje velmi nezvyklá postava kicune. Liška, která si vyprosila od herce masku, si ji nasadila a usmyslela si, že se díky ní dokáže přeměnit v člověka, stejně jako to udělal herec. S usměvavou maskou na čumáku ji ale na lovu uviděl místní feudální pán a zabil ji mečem. Tak byla liška potrestána za to, že se chtěla stát člověkem.

Jak je zřejmé, role šibala a napáleného se zde vyměnily. Neobvyklý prvek je navíc podtržený neschopností lišky proměnit se v člověka (absence magického nadání). Tímto způsobem se snažili autoři vyzvednout inteligenci člověka nad liškou, která za běžných okolností i ty nejmazanější dokáže přechytračit. Ve feudálním Japonsku byly takovéto triviální příběhy vymyšleny pro místní vládcy panství, aby zvýšily jejich reputaci v očích lidu a poukázaly na jejich mentální schopnosti. Liška vystupující v tomto příběhu se nevyznačuje výraznou inteligencí, jako to jinak bývá obvyklé, i tím je příběh netypický.

⁴⁶ Hamel, 1915, 91.

⁴⁷ Viz Hearn, 1927, 145.

⁴⁸ „The No player and the Fox“, viz Nozaki, 1961, 99.

3.4. Víceocasé lišky

Ocas je často označován jako jedno z míst, kde se skrývá magická síla mýtických lišek. Protože s věkem získávají větší kouzelnou moc, zvyšuje se také počet jejich chvostů. Nejčastěji se v literatuře objevují v počtu 1, 5, 7 anebo 9. Podle čínských legend získávají jeden ocas za každých sto let života. Čím více mají ohonů, tím lepší jsou schopnosti a postavení zvířat, při čemž bílá devítiočasá liška,⁴⁹ která žije 1000 let, se stane „nebeskou liškou“.⁵⁰ V japonském prostředí byla tato doktrína kompletně přejata – *tenko* / *amacu kicune*, jak se těmto mýtickým zvířatům říká, byly dříve slučovány s *tengu*⁵¹, kteří spadají jak mezi *jókai*⁵², tak mezi šintoistická božstva. Tengu, odvozený od čínské bytosti tiāngoū podobné psovi, si časem v japonském folkloru získal vlastní místo a vizuální ztvárnění.

Japonští šamani používali ocas lišky jako účinný léčebný prostředek, nebo ho spálený na popel zužitkovali k zahánění zlých duchů. Traduje se, že ti, kteří snědí liščí ocas, se navíc nemusí bát prokletí ani posedlosti.

⁴⁹ Jiǔwěihú (九尾狐), japonsky kjúbi no kicune (九尾の狐) doslova „devítiočasá liška“.

⁵⁰ 天狐 / 天津狐, doslova „nebeská liška“, která má nadpřirozené schopnosti a dokáže také létat.

⁵¹ 天狗, doslova „nebeský pes“. Nadpřirozená bytost, obvykle zobrazovaná jako dravý pták, nebo jako člověk s červeným obličejem a typickým dlouhým nosem.

⁵² 妖怪, „duch, přízrak“. Početná a velmi specifická skupina japonských strašidel, do které patří zvířata, mýtické bytosti i neživé objekty.

4. Kicune v Japonsku

4.1. Mytologie Rjúkjú

Souostroví Rjúkjú bylo již od nejstarších dějin nezávislým královstvím, jehož samostatnost ukončil až rod Šimazu⁵³ z knížectví Sacuma⁵⁴ na počátku 17. století. Rjúkjúské království si za dobu své samostatné existence vytvořilo svébytnou kulturu, nápadně odlišnou od Jamato⁵⁵. Kultura ostrovů Nansei⁵⁶ zahrnuje vlastní jazyk, náboženství i bájeslovné představy. Značná část původních legend byla významně upravena. V mnoha případech jsou tak rjúkjúské mýty pouze přepracovanými variantami japonských legend. Uměle vytvořený folklor posloužil japonské vládě při hledání kulturního propojení s největším rjúkjúským ostrovem Okinawou. Tohoto propojení později využila k legalizaci faktického převzetí správy nad ostrovy. K Japonsku bylo souostroví oficiálně připojeno roku 1879 a vyhlášeno za prefekturu Okinawa⁵⁷.

Na kulturu souostroví měl výrazný vliv konfucianismus importovaný z Číny, který umožnil oficiální oddělení společenských vrstev aristokracie a prostého lidu. Hlavními mytologickými postavami Rjúkjú jsou *kang*⁵⁸, lidem podobné, hierarchicky kategorizované bytosti s nadpřirozenými schopnostmi. Disponují velkou mocí, které lidé nemohou dosáhnout. Pokud nejsou správně prováděny rituály jejich uctívání, zasahují do lidských životů. Lze je však podvést nebo jimi manipulovat, takže se nejedná o absolutně vševědoucí a všemohoucí bytosti. Téměř všichni badatelé se ve svých záznamech shodují, že Rjúkjúané neprojevují zvláštní zájem o mytologii.⁵⁹

Prokazatelné styky s Čínou, Koreou a jihovýchodní Asií mohly vést k přijetí některých mytologických představ, konkrétní legendy o liškách se mi však nepodařilo

⁵³ 島津氏 (Šimazu ši), klan založený Tadahisou Šimazuem (†1227), synem šóguna Joritomo Minamota (*1147–†1199).

⁵⁴ 薩摩藩 (Sacuma han), nacházelo se zhruba na území současných prefektur Mijazaki a Kagošima.

⁵⁵ 大和 (250–710), původně kultura oblasti Nara, dnes se obvykle používá obecně pro originální japonskou kulturu.

⁵⁶ 南西諸島 (Nansei šotó), doslova „jihozápadní souostroví“. Označení zahrnuje všechny ostrovy jižně od Kjúšú a východně od Taiwanu.

⁵⁷ REISCHAUER, Edwin O. a Albert M. CRAIG. Dějiny Japonska. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 145. Dějiny států. ISBN 80-7106-391-6.

⁵⁸ Kang bývají přirovnávány k šintoistickým božstvům kami.

⁵⁹ ASHKENAZI, Michael. Handbook of Japanese mythology. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2003, s. 60–61. Handbooks of World Mythology. ISBN 1-57607-467-6.

dohledat. Protože má Rjúkjú své vlastní náboženství, je jisté, že se zde nerozšířila japonská varianta lišky odvozená od Inariho ⁶⁰. Poněvadž jsou obyvatelé prefektury Okinawa v rámci Japonska bráni jako menšina, jejíž legendy se navíc na jednotlivých ostrovech liší, nebudu se případnou variantou lišky na tomto souostroví dále zabývat. K výzkumu v současné době neexistuje dostatek anglicky psaných dostupných zdrojů. ⁶¹

4.2. Přijetí čínských předloh

Zhruba v 7. a 8. století se začaly v Japonsku legendy o húli jīng ⁶² ústně šířit, nejprve mezi vyššími vrstvami a šlechtou. Přesvědčivý důkaz přímého vlivu čínských vzorů je možné najít již ve sbírce zákonů Zokutóricu ⁶³. Píše se zde: „*Všichni ti, kdo vykopou zemi a vyberou těla mužů, aniž by je pohřbili zpět a ti, kteří vyženou lišky nebo mudžina ⁶⁴ kouřem z hrobu, nebo spálí rakev, (budou potrestáni) sto ranami holí.*“ Shodné zápisy se vyskytují i v čínských zákonících, prokazatelně již před 8. stoletím. ⁶⁵ Teprve až v 10. století se staly příběhy o kicune naprosto běžnými a oblíbenými mezi lidmi.

Druhá nejstarší dochovaná japonská kronika, Nihonšoki ⁶⁶ dokončená roku 720, uvádí o liškách pouze dva krátké zápisy. V prvním je napsáno, že se v roce 657 v provincii Iwami ⁶⁷ objevila bílá liška ⁶⁸. To bylo samo o sobě vykládáno jako dobré znamení, zejména kvůli bílé barvě lišky ⁶⁹. V pozdějším záznamu (r. 659) příběhla liška k jistému pracujícímu člověku, uhryzla část popínavé rostliny, kterou držel v ruce, a odběhla s ní. Kromě toho byl spatřen pes s rukou a předloktím mrtvého v tlamě. Paži zanechal ve svatyni v Ifuja. Tyto dvě události byly vysvětlovány jako předzvěst úmrtí

⁶⁰ Viz kapitola 4.4.1.

⁶¹ Ashkenazi, 2003, 59–61.

⁶² Viz kapitolu 3.1.

⁶³ 賊盜律, doslova „zákony týkající se krádeží“. Sepsal je roku 702 vlivný dvořan Fuhito Fudžiwara (藤原 不比等, *659–†720). viz Smits, Ivo. „An Early Anthropologist? Oe no Masafusa’s A Record of Fox Spirits In Religion in Japan: Arrows to Heaven and Earth, s. 79, University of Cambridge Oriental Publications, 1996

⁶⁴ 貉, psík mývalovitý.

⁶⁵ Viz De Visser, 1908, 12.

⁶⁶ 日本書紀, známá také jako Nihongi (日本紀), doslova „Kronika Japonska“. Sestavil ji pravděpodobně princ Toneri (舍人親王, *676–†735) a zapsal v klasické čínštině.

⁶⁷ 石見國, oblast odpovídající zhruba dnešní prefektuře Šimane.

⁶⁸ Bjakko (白狐), doslova „bílá liška“. Viz KAWAMURA, Hidene. Shoki Shūge. Ritsuan zō, 1785, s. 1549.

⁶⁹ V čínské tradici bílá obvykle symbolizuje čistotu a naplnění, je ale také smuteční barvou – viz DRESSER, Norine. *Multicultural manners: new rules of etiquette for a changing society*. New York: J. Wiley, 1996, s. 67. ISBN 0-471-11819-2.

císařovny Saimei ⁷⁰. Takovéto pověry je možné nalézt již ve starších čínských kronikách, jejich japonské variace shrnula sbírka Engišiki ⁷¹ z 10. století.

4.3. Kicune, posel bohů

V roce 711 byla v Kjótu postavena Fušimi Inari ⁷², první svatyně božstva Inari ⁷³, jehož poselstvem se staly lišky. Nejsou s ním ale spojovány hned od počátku. Například v příběhu ze záznamů Jamaširo Fudoki ⁷⁴ je Inari reprezentován bílým ptákem. Není přesně známo, proč byly lišky s Inarim asociovány, mezi japonskými folkloristy ⁷⁵ však existuje několik teorií, které se to snaží objasnit. Předkládám dvě z nich, které považuji za nejzajímavější. První hypotéza spojuje lišku a rýžová pole: Protože se lišky živily drobnými hlodavci, kteří na polích škodili, mohlo na ně být nahlíženo jako na ochránce úrody. ⁷⁶ Touto jednoduchou asociací mohli být snadno spojovány s Inarim. Druhé vysvětlení spojení lišek s Inarim je etymologické. „*Jeden z mnoha kami ⁷⁷ jídla identifikovaný jako Inari je Mikecu no kami ⁷⁸ („ctihodné božstvo jídla“). V některých dialektech je „kicune“ vyslovována jako „kecune“, takže „mikecu“ je homonymem pro „tři lišky“ a lid proto začal přemýšlet o Inarim jako o liščím božstvu, nebo o božstvu nějak se vztahujícímu k liškám.*“ ⁷⁹

⁷⁰ 齊明天皇 (*594–†661), také známá jako císařovna Kógioku (皇極天皇). Viz. Kawamura, 1785, 1570.

⁷¹ 延喜式, doslova „Předpisy období Engi“, 50svazková sbírka vládních nařízení sepsaná na popud císaře Daigoa (醍醐天皇, *884–†930). Sepsali ji politici Tokihira Fudžiwara (*871–†909) a Tadahira Fudžiwara (*880–†949), většina textu byla dokončena roku 927.

⁷² 伏見稻荷大社, nachází se na hoře Inari, v současnosti hlavní Inariho svatyně.

⁷³ 稻荷, jméno bylo odvozeno pravděpodobně z *Inenari* (稻成, „růst rýže“). Původně šintoistické božstvo rýže, prosperity a hojnosti, později se stal také božstvem obchodníků, průmyslu a byl přejet do buddhismu jako Inari Daimjódžin. Jeho symbolem je hořící klenot.

⁷⁴ 山城国風土記, „Záznam z provincie Jamaširo“. Kronika pochází z první poloviny 8. století, z díla se dochoval jen zlomek.

⁷⁵ Například Kunio Janagita (柳田 國男, *1875–†1962), Hiromi Iwai (岩井宏實, *1932–), Hirodži Naoe (直江 廣治, *1917–†1994).

⁷⁶ Viz SMYERS, Karen Ann. *The fox and the jewel: shared and private meanings in contemporary Japanese inari worship*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1999, s. 75. ISBN 0-8248-2058-4.

⁷⁷ 神, volně lze přeložit jako „božstvo“ nebo „duch“. Do kategorie spadají různé objekty uctívání, včetně přírodnin a přírodních úkazů.

⁷⁸ 御饌津神, s Inari je spojována celá řada menších božstev reprezentujících potraviny.

⁷⁹ Smyers, 1999, 78.

První text, který dává do přímé souvislosti Inariho a lišky jako jeho služebníky, je buddhistického původu a pochází pravděpodobně z roku 1332⁸⁰. Popisuje děj situovaný mezi léta 810 a 824⁸¹. Na hoře Funaoka⁸² žil liščí pár s pěti mláďaty. Samec měl bílý kožich a špička ocasu mu zářila, samice měla hlavu kance⁸³ a tělo lišky, každé z pěti mláďat mělo jiný vzhled. Kolem roku 816 se lišky i s mláďaty vypravily na horu Inari, kde stála svatyně. Když lišky dorazily na místo, začaly se takto modlit: *„Ačkoli máme tělo zvířete, jsme od přírody obdařeny moudrostí. Upřímně si přejeme chránit tento svět, ale tohoto přání je obtížné dosáhnout v těchto (zvířecích) tělech. Zdvorně žádáme, abychom se tímto dnem a dále mohly stát posvátnými pomocníky (gokenzoku) této svatyně.“* Když si božstvo vyslechlo modlitbu, Inari promluvil: *„Projevoval jsem se v několika formách, využívajících vhodných prostředků k tomu, abych mohl poučit a být ku prospěchu vnímajícím bytostem.“* ... *„Od tohoto okamžiku a dále budete sloužit svatyni, soucitně pomáhat věřícím a zasvěcencům. Muž-liška bude sloužit v hlavní svatyni a bude se mu říkat Osusuki; žena-liška bude sloužit ve vedlejší svatyni a bude nazývána Akomači.“*⁸⁴ Tak se staly lišky Osusuki a Akomači Inariho prostředníky a jejich sochy se začaly stavět ve svatyních.

Sochám se nejčastěji říká jmény tohoto liščího páru, nebo bývají označovány jako mjóbu.⁸⁵ Podle legendy získaly pojmenování „mjóbu“ po dvorní dámě Šin no mjóbu, která byla vyznavačkou Inariho. Rozhodla se, že se na dobu sedmi dní uzavře ve svatyni Fušimi Inari, kde jej uctívala. Po této době získala ochranu božstva, vybuodovala si úspěšnou kariéru a později se vdala za císaře Ičidžóa⁸⁶. Ke štěstí dvorní dámě údajně dopomohla bílá liška, proto ji pojmenovala svým dvorským titulem mjóbu. Podle jiné tradice bylo pojmenování mjóbu uděleno císařem Go Sandžóem⁸⁷, který do kjótské svatyně vykonal pouť v roce 1071. Není jasně řečeno, zda hodnost získala svatyně, či lišky.

⁸⁰ víceméně stejné znění tohoto příběhu zmiňuje Smyers, 1999, 79; Nozaki, 1961, 13 i De Visser, 1908, 140. Legenda se datuje do let 810–824, autorství je přisuzováno mnichu jménem Šinga (真雅, *801–†879). Údaje výslovně zmiňuje webová stránka hlavní svatyně Fušimi Inari, viz 稻荷勧請. FUSHIMI INARI TAISHA. 伏見 稻荷大社 [online]. © 2013. Kyoto, 2013, 24.3.2013 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://inari.jp/about/num04/>.

⁸¹ Nozaki, 1961, 13.

⁸² 船岡山, hora poblíž Kjóta.

⁸³ podle mého názoru se může jednat o odkaz na hinduistické božstvo vārāha (वरारह, „kanec“), Višņuova avatara.

⁸⁴ Smyers, 1999, 80.

⁸⁵ 命婦, titul tradičně přidělovaný dvorním dámám z kruhu střední šlechty.

⁸⁶ 一条天皇 (*980–†1011, vládl v letech 986–1011).

⁸⁷ 後三条天皇 (*1034–†1073), podle tradice 71. japonský císař.

V současnosti jsou mjóbu s božstvem svázány tak bezprostředně, že se de facto staly jeho zástupným obrazem. S učením buddhistického mnicha Kúkaie⁸⁸ na počátku 9. století byla převzata také postava đākinī⁸⁹, zařazená jak do hinduistického, tak do buddhistického panteonu. Také s đākinī byly od období Heian⁹⁰ lišky spojovány, pravděpodobně na základě původního Inariho kultu.

4.3.1. Inari

Inari je nejhojněji zastoupené šintoistické božstvo v celém Japonsku. V zemi je zhruba 32,000 svatyní podřízených Fušimi Inari⁹¹. Kami na sebe bere nejčastěji podobu starého mudrce nesoucího rýži, mladé krásné ženy, bodhisattvy⁹² bez určitého pohlaví sedícího na bílé lišce, nebo není ve svatyni vyobrazen vůbec. V kronice Kodžiki nebylo kultu Inari ještě přiděleno pohlaví žádné, později se však vyvinuly dvě svébytné větve. První jasně vyděluje Inari jako bohyni úrody a plodnosti, která je reprezentována ženským elementem. Druhá, pravděpodobně odvozená od buddhismu, je zastoupena mužským pohlavím. Názory na konkrétní podobu i další specifika se liší místně i časově, všeobecně se ale uznává hluboce zakořeněná vazba božstva k rýži.⁹³

Ve svatyni božstva Inari nebo její blízkosti se obvykle nachází dvě sochy lišek. Ty slouží jako poslové a střeží místo před zlými démony⁹⁴. Návštěvníci, kteří Inariho chtějí uctít nebo žádat o pomoc, většinou zanechávají jeho poselstvu⁹⁵ sladké smažené tofu, *azukimeši*⁹⁶, nebo *aburaage*⁹⁷, které – jak jsou Japonci přesvědčeni – chutná liškám

⁸⁸ 空海, buddhistický mnich a kaligraf známý také pod posmrtným jménem Kóbó Daiši (弘法大師, *774–†835). Zakladatel buddhistické školy Šingon.

⁸⁹ डाकिनि, „nebeská tanečnice“. Postava z tantrického buddhismu, v Japonsku nazývaná Dakini-ten (荼枳尼天), viz kapitulu 4.4.2.

⁹⁰ 平安時代 (794–1185).

⁹¹ MOTEGI, Sadazumi. Shamei Bunpu: Shrine Names and Distributions. KOKUGAKUIN UNIVERSITY. Encyclopedia of Shinto: Shrines and Cultic Practices [online]. Tokyo, 2006, 2007 [cit. 2013-04-23]. Dostupné z: <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=776>.

⁹² बोधिसत्त्व, „osvícená bytost“. V buddhismu označuje bytost, která dobrovolně odložila svůj vstup do nirvány, aby mohla sloužit lidstvu. Japonsky bosacu (菩薩).

⁹³ Smyers, 1999, 7.

⁹⁴ Oni (鬼, „démon, ďábel“), antropomorfní japonské strašidlo. Obvykle s červenou nebo modrou pleť, dvojicí rohů na hlavě, kly a kyjem v ruce.

⁹⁵ Šinši (神使).

⁹⁶ 小豆飯, tradiční pokrm, jehož základem je lepkavá rýže dušená s fazolemi azuki.

⁹⁷ 油揚げ, smažené tofu.

nejvíce. Protože šintoistická božstva obvykle nejsou ve svatyni vyobrazena (chybí socha či jakákoli jiná reprezentace) a věřící žádají o pomoc ve skutečnosti sochy lišek, bývá běžnými lidmi jejich podoba s Inarim zaměňována. Šintoističtí kněží i buddhističtí mniši jejich interpretaci jako „božstva“ kategoricky odmítají. Uctívání lišek se však v Japonsku stalo tak pevnou tradicí, že se jej ani přes veškerou snahu náboženských zástupců nepodařilo vymýtit a těm tak nezbylo, než se se situací smířit.⁹⁸

Ačkoli jsou sochy tradičně dvě, není jejich množství pevně dáno. Zatímco některé svatyně nemají ani jednu, existují i místa s řadou soch různých tvarů a velikostí. Mezi běžné symboly spojované s nimi patří: klíč⁹⁹, hořící klenot¹⁰⁰, svitek¹⁰¹ nebo snopek rýže. Sochy bývají spíše jednoduché a symbolické, často vyobrazují lišky se zlověstným úšklebkem.

4.3.2. Dākinī

Indické démonky dākinī mají původ v hinduistickém náboženství, v jeho hlavní linii (tj. mimo sekty) však nejsou často zmiňovány.¹⁰² Původně sloužily jako poslové a pomocnice Kālī¹⁰³, pro kterou vykonávaly hrůzné úkoly na nebi i na zemi. Tyto moudré, magickými schopnostmi obdařené a nadmíru svůdné bytosti se živí lidskými srdci, masem a krví. V hinduistické mytologii bývají znázorňovány nahé v taneční póze, zpravidla samotné. Podle legendy je buddha Vairocana¹⁰⁴ dokázal přimět ke konverzi k buddhismu, takže se nakonec staly ochrannými božstvy Dakini-ten.¹⁰⁵ Japonský buddhismus vyobrazuje Dakini-ten, obdobně jako jedno z vtělení Inari, oděné v nádherném rouchu, sedící na bílé

⁹⁸ Smyers, 1999, 59-60.

⁹⁹ Klíč k sýpce, symbol úrody.

¹⁰⁰ Viz kapitulu 4.5.

¹⁰¹ Svitek se zprávou, který lišky nesou Inarimu.

¹⁰² WILLIAMS, George M. Handbook of Hindu mythology. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2003, s. 104-105. Handbooks of world mythology. ISBN 1-57607-106-5.

¹⁰³ काली, doslova „Černá“. Čtyřruká hinduistická bohyně, v současné mytologii reprezentuje čas, změnu, přeneseně také smrt. Ve Védách je jedním z jazyků boha ohně Agniho (इंद्र).

¹⁰⁴ वैरोचन, překládáno jako „ozařující“, doslova „činí věci neviditelné“. Reprezentuje ztělesnění buddhistického konceptu prázdnoty, pod jménem Dainiči (大日如来) se stal ústřední postavou sekty Šingon.

¹⁰⁵ Smyers, 1999, 82.

lišce. Mezi další výrazné symboly patří drahokam¹⁰⁶, který drží v levé ruce, a bíle namalovaná tvář.¹⁰⁷ Částečnému prolnutí s kultem Inari pak napomohly následující společné znaky: symbol lišky-pomocníka, vyobrazení ve formě mladé krásné ženy, symbol klenotu, magické schopnosti a úloha ochranného božstva.

V buddhistických chrámech jsou k vidění jak sochy bohyně sedící na lišce, tak i samotné sochy lišek. Podobně jako u šintoistických svatyní však není počet liščích soch přesně předepsán. Velmi často bývá jedna, objevují se ale i chrámy, kde jich jsou celé desítky – jako například u Mjógondži, známějšího jako Tojokawa Inari.¹⁰⁸ Původní mytologická podoba a symbolika hinduistických džákinī se v Japonsku prakticky úplně proměnila. I přesto se ale v lidových vrstvách objevuje názor, že „*Dakini-ten je liščí kami, živící se lidmi a vyvolávající hrůzu.*“¹⁰⁹, který vychází z indických vzorů.

4.4. Kicune v Kondžaku monogatari

Kondžaku monogatari¹¹⁰ je 31svazková sbírka lidových příběhů a pověstí secuwa¹¹¹ z konce období Heian¹¹². Zahrnuje zhruba 1100 příběhů sesbíraných z písemné a ústní tradice Japonska, Číny a Indie.¹¹³ Mezi nimi se vyskytuje hned několik příběhů, ve kterých se objevují lišky. V této sbírce se nachází pravděpodobně první japonský příběh, kde vystupuje kicune jako hlavní figura. Ať už je liškám v syžetu dávána jakákoli důležitost, vystupují takřka bez výjimky jako kladné ženské postavy. V Kondžaku-šu se nachází většina prvků, které se ke kicune váží i v současnosti: liška se dokáže proměnit v krásnou ženu, svádějící mladé i staré muže; umí vyčarovat *kicunebi*¹¹⁴; baví se klamáním

¹⁰⁶ Symbolizuje životní energii, viz FREMERMAN, Sarah Alizah. *Divine impersonations: Nyoirin Kannon in medieval Japan*. Ann Arbor, 2008. s. 159. ISBN 978-1243550132. Dizertační práce. Stanford University. Vedoucí práce Ph.D. Carl Bielefeldt.

¹⁰⁷ Viz Ashkenazi, 2003, 133.

¹⁰⁸ 豊川稲荷, buddhistický chrám v Tokiu.

¹⁰⁹ Smyers, 1999, 8.

¹¹⁰ 今昔物語集, „Staré pověsti“, také známá jako Kondžaku-šu (今昔集). Na jejím vzniku se podílel učenec Takakuni Minamoto (源隆国, *1004–†1077), není ale jasné, zda byl autorem, sběratelem, nebo jen editorem.

¹¹¹ 説話, „pověsti“. Kratší próza, objevující se v japonské literatuře od 9. století. Hlavními náměty jsou většinou příběhy světců a mudrců, historiky o divcích a zázračných skutečích či podobenství obsahující poučení.

¹¹² 平安時代, 794–1185.

¹¹³ Viz ŠVARCOVÁ, Zdenka. *Japonská literatura 712–1868*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 208. ISBN 8024609983.

¹¹⁴ Viz kapitulu 4.5.

lidí; svou energii ukládá do klenotu *tama*¹¹⁵. Liščí prohnalost zde již není aktem msty jako v případě čínských pramenů, důvtip je pouze nástrojem k přechytračení hlupáků a zlých lidí.¹¹⁶

Kicune v Kondžaku-šú nabývá nepřeberného množství podob, od nejobvyklejší formy ženy-lišky až po strom, nerost, nebo věc, kterou vytvořil člověk. Případy, kde se kicune proměňuje v muže nebo jiné zvíře než lišku, se zde neobjevují vůbec, jsou známy až z novější literatury. Liška se někdy transformuje v osobu, kterou podvedený muž dobře zná, například v manželku nebo milenku. V naprosté většině případů se mění v mladou neznámou dívku, u níž je zdůrazňována přirozená fyzická krása, elegance v oblékání a ladný pohyb. Proměna do lidské podoby bývá nedokonalá, nejčastěji kicune prozradí ocas, oči anebo osrstěná část těla.

Samotná přeměna může probíhat mnoha metodami. Způsoby uvedené v Kondžaku-šú se vyskytují i v pozdějších lidových vyprávěních společně s různými regionálními obměnami a odchylkami. Asi nejrozšířenější je varianta, při které si liška hladí ocas, ze kterého vyjde *kicunebi* nebo klenot¹¹⁷, kam si poté uloží svou duši. Další oblíbená varianta vychází z čínských vzorů: liška si na hlavu nasadí lidskou lebku, pokloní se souhvězdí Velkého vozu, a pokud jí lebka z hlavy nepadne, přemění se v člověka. K udržení lidské podoby si vplétá do vlasů rákos. Jakmile ji někdo odhalí, její kouzlo zmizí a kicune se promění zpět. Také pokud je jako člověk zabita, její tělo se vrátí do své pravé liščí podoby.¹¹⁸

4.5. Klenot a kicunebi

Jak už jsem uvedl v kapitole o Inarim¹¹⁹, s božstvem bývá často spojován hořící klenot¹²⁰, který symbolizuje životní energii – duši v evropském kontextu. Najít se dá spolu se sochami lišek ve svatyních, obvykle ho mají v tlamě nebo na ocase i liščí sochy v buddhistických chrámech. Klenot zastupuje pravou podstatu boha, která se v šintoismu

¹¹⁵ Viz kapitolu 4.5.

¹¹⁶ Nozaki, 1961, 19.

¹¹⁷ Viz kapitolu 4.5.

¹¹⁸ Nozaki, 1961, 25-26.

¹¹⁹ Viz kapitolu 4.3.1.

¹²⁰ Tama (玉, „koule, kulička, šperk“, také „charakter“).

nazývá *mitama*¹²¹, v buddhistické mytologii vyjadřuje skutečný charakter Buddha.¹²² Teorií, které vysvětlují asociaci klenotu s duší je celá řada.¹²³ Dle mého názoru je nejpravděpodobnější, že vazba vznikla na základě homonymie obou japonských slov.¹²⁴

Hořící klenot je běžným znakem kicune v lidových příbězích. Kicune ho mají vždy s sebou, nosí ho buď v tlamě, nebo létá v blízkosti ocasu. V některých vyprávěních má podobu diamantu, perly, drahého kamene, nebo jen oblého předmětu symbolického charakteru. I forma se různí, obvykle má několik centimetrů v průměru, někdy je dokonale kulatý, někdy cibulovitý nebo má tvar vejce. Liška si do něj ukládá část své magické energie nebo duši, když se promění v člověka. Přeměněná ho pak nosí stále u sebe a pečlivě hlídá. Když o drahokam nedopatřením přijde, obvykle za jeho navrácení přislíbí jakoukoli pomoc, protože jinak nemůže dlouho přežít. Často nepomáhá jen člověku, který ho získá, ale také celé jeho rodině, nejednou ještě po několik generací.¹²⁵

Výše zmíněný klenot je na malbách a sochách často obklopen ohněm, kterému se říká *kicunebi*.¹²⁶ Motiv se objevuje již ve sbírce Kondžaku monogatari a stal se jedním z typických znaků kicune. Oheň je obvykle oranžovo-červený, plameny mají za primární úkol chránit drahokam před ukradením.¹²⁷ Kromě toho ale *kicunebi* může posloužit k několika dalším účelům. Liščí mláďata si s ohni hrají, zdá se pravděpodobné, že v některých situacích existují jen jako hračka a osvětlení pro lišky. Když se *kicunebi* objeví, znamená to, že se poblíž vyskytuje jedna, nebo více kicune. Japonci takto pravděpodobně přisoudili kicune neobjasněné světelné jevy v přírodě (projevy atmosférické elektřiny, emanace bahenního plynu, světélkující pařezy, světlušky), jejichž přibližným ekvivalentem v českém folkloru jsou „bludičky“.¹²⁸ Také požáry domů a lesního porostu byly, v hustě zalesněném Japonsku, často přisuzovány zlovolnosti „liščích ohňů“ a jejich majitele.¹²⁹

¹²¹ 御霊, „ctěná duše“. Obvykle se používá ke zdvořilému pojmenování duše zemřelého nebo pravé podstaty kami.

¹²² Viz Ashkenazi, 2003, 172.

¹²³ Viz Smyers, 1999, 112–150.

¹²⁴ 玉 a 霊, oba znaky je možné číst „tama“.

¹²⁵ Hamel, 1915, 91–92.

¹²⁶ 狐火, doslova „liščí oheň“, překládá se také jako „bludička“ (se znaky 燐火). Ve stejném významu se používá také kicune no čócin (狐の提灯, doslova „liščí lampión“), nebo kaika (怪火, doslova „podivný oheň“)

¹²⁷ Ashkenazi, 2003, 180.

¹²⁸ Stejskal a Marenčin, 1991, 41–42.

¹²⁹ BLUST, Robert. The Fox's Wedding. *Anthropos*. 1999, 94., 4./6., s. 490.

Autor monografie věnované kicune, Kijoši Nozaki¹³⁰, našel v japonské tradici celkem čtyři různé podoby kicunebi:

1. Mnoho malých světel před liškou.
2. Jedna nebo dvě ohnivé koule na lišce, nejčastěji vycházející z ocasu nebo tlamy.
3. Množství různě umístěných světel při svatebním obřadu *kicune no jomeiri*.¹³¹
4. Osvětlení všech oken pozoruhodných budov ve městě, které je způsobené liškou.¹³²

První dvě varianty se objevují v Kondžaku-šú, třetí najdeme například v pohádkách. K čtvrtému typu jsem nenašel odpovídající zdroj, ani Nozaki neuvádí žádnou ukázkou.

Označení kicunebi se někdy používá i pro hořící klenot, tedy kombinaci tama a kicunebi. Z důvodu rozdílnosti pojmenování, některých zásadních formálních znaků a především jejich použití považuji za vhodné tama a kicunebi oddělit na dva samostatné jevy.¹³³

4.6. Liščí manželky

Všude ve světě existují lidové příběhy, ve kterých se lidé žení/vdávají, popřípadě mají dlouhodobý vztah, s magickými bytostmi. V českém folkloru může být příkladem balada Vodník, zpracovaná ve sbírce Kytice Karla Jaromíra Erbena. Ani milostný cit ke zvířeti není ničím neobvyklým, zejména v pohádkách je tento motiv často využíván. Jedním z typických narativů tohoto typu se nalézají v pohádce O Labuti Boženy Němcové. Princezna Lída se v ní zamiluje do prince, zlým kouzlem zakletého v labuť. Když má mít Lída svatbu, labuť si vybere jako svého ženicha, čímž prolomí kletbu čarodějnice a princ se stane opět člověkem.

Příběhy o liščích manželkách v japonské lidové slovesnosti se podobají spíše prvnímu příkladu. Hlavní postavou je zpravidla muž, který se nevědomky zamiluje do krásné dívky a ožení se s ní. Svatebnímu obřadu není věnováno žádné speciální místo. Kicune je dobrou a věrnou manželkou a zachovává si lidskou podobu, dokud žije se svým

¹³⁰ 野崎潔.

¹³¹ Viz kapitolu 4.8.

¹³² Nozaki, 1961, 181.

¹³³ Viz Smyers, 1999, 138.

milým. Liška je na konci příběhů vždy nucena rodinu opustit, nebo umírá. Celkové vyznění je tedy smutné, či dokonce tragické. Tragédii ve většině případů spouští lidská strana porušením předem definovaného tabu.¹³⁴

Motiv lišek-manželek je původem z Číny a patří k nejběžnějším. První písemný záznam s tématem liščí manželky pochází ze sbírky Nihon rjóiki¹³⁵ z počátku 9. století.¹³⁶ Vypráví se v něm o muži jménem Ono, který dlouho hledal krásnou dívku, kterou by si vzal za ženu. Nakonec se s ní jednoho večera seznámil na nedalekém vřesovišti, vzali se a měli spolu dítě. Ve stejné době, kdy se měl syn narodit, vrhla štěně i Onova fena. Jak ale pes rostl, byl vůči paní z vřesoviště čím dál tím agresivnější. Prosila svého muže, aby mladého psa zabil, ale on to odmítl. Jedno dne na ženu pes zaútočil s takovou zuřivostí, že se vyděsila, proměnila v lišku a utekla směrem k vřesovištím. Ono to uviděl a volal na ni: „*Ač jsi liškou, jsi také matkou mého syna a já tě miluji. Kdykoli se vrátíš domů, s otevřenou náručí tě uvítám.*“ Liška se za ním v noci vždy tajně vkradla a spala v jeho náručí. Od té doby se prý říká liškám v Japonsku *ki cu ne*¹³⁷ (doslova „přijď a spi“).¹³⁸

Liška svého muže nebo potomstvo obdarovala magickým předmětem, nebo byly její děti obdařeny nadpřirozenými schopnostmi. Několik dalších generací díky nim získalo výjimečné štěstí a slibné postavení. To rodině zajistilo do určité míry výhodu oproti ostatním obyvatelům, na druhé straně to budilo závist. Právě proto byly rody, o kterých se rozneslo, že mají v rodokmenu liščí předky, často perzekuovány. Nezřídka bylo použito takovéhoho křivého nařčení jako záminky k zbavení se nepohodlného oponenta, což vedlo i k vyvraždění celých rodin.¹³⁹

¹³⁴ Viz Ashkenazi, 2003, 148 a Hamel, 1915, 90.

¹³⁵ 日本靈異記, celým názvem 日本国現報善惡靈異記 (Nihonkoku genpó zen'aku rjóiki, „Podivuhodné příběhy a dobro a zlu v naší zemi“). Sbírká buddhistických příběhů secuwa z přelomu 8. a 9. století, sestavená mnichem Kjókaiem (景戒).

¹³⁶ GOFF, Janet E. Conjuring Kuzunoha from the World of Abe no Seimei. In: LEITER, Samuel L. A Kabuki Reader: History and Performance. Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 2002, s. 270. Japan in the Modern World. ISBN 0765607050.

¹³⁷ Psáno znaky 来つ寝.

¹³⁸ Hamel, 1915, 89.

¹³⁹ Ashkenazi, 2003, 150.

4.6.1. Kuzu no Ha ¹⁴⁰

Významnou postavou lišky-manželky v japonském folkloru je Kuzu no Ha z šinodského lesa. Hlavní prvky příběhu byly zaznamenány na počátku období Edo ¹⁴¹ v komentářích novějších vydání sbírky *Kin'ugjokuto-šú* ¹⁴². Inspiroval celou řadu divadelních her (*kabuki* ¹⁴³, *rakugo* ¹⁴⁴, *džóuri* ¹⁴⁵) a tanečních vystoupení a dodnes je vyprávění poměrně hojně zpracováváno. Variace příběhu a odkazy nechybí ve filmu, japonském komiksu manga, ani v moderní poezii. ¹⁴⁶ Verzí je opravdu mnoho, nejběžnější je ta, kterou uvádím níže.

Za vlády císaře Murakamiho ¹⁴⁷, žil v provincii Seccu ¹⁴⁸ mladý samuraj Abe no Jasuna ¹⁴⁹. Cestou do svatyně v šinodském lese ¹⁵⁰ zachránil život mladé bílé lišky před vojenským komisařem Cunehiro. Ten ji chtěl ulovit, aby na radu svého bratra, slavného dvorního astrologa Dómana Ašiji ¹⁵¹, získal liščí játra, potřebná pro léčbu své manželky trpící těžkou chorobou. V nastalém souboji s Cunehiro Jasuna utrpěl vážná zranění, nakonec jej ale zachránila krásná dívka, která právě šla kolem. Onou dívkou byla Kuzu no Ha, liška, kterou svým počínáním zachránil před jistou smrtí. Jasunův otec přispěchal synovi na pomoc, nakonec však sám Cunehrovou rukou zemřel. Jasuna se zotavil a poté se vydal komisaře hledat, zabil ho a otce tak pomstil.

Jasuna se do krásné Kuzu no Ha zamiloval a ona z vděku zůstala s ním v lidské podobě. Později se jim narodilo dítě, velmi bystrý hoch. V době, kdy chlapec již oslavil 3. narozeniny (v některých variantách je to po 7 letech), kochala se matka na zahradě květy chryzantém. V okamžiku vytržení nad jejich krásou nevědomky ukázala svou pravou

¹⁴⁰ 葛の葉, doslova „list kuzu“ (japonský plevelný keř *Pueraria lobata*).

¹⁴¹ 江戸時代 (1603–1868).

¹⁴² 金烏玉兔集, celým názvem 三国相伝陰陽輅轄籠篋内伝金烏玉兔集 (*Sangokusóden onmjókankacu hokinai den kin'ugjokutošú*, volně překládáno jako „Sbírka zlaté vrány a měsíčního králíka“), sbírka věšteckých postupů a magických rituálů z období Heian. Autory jsou pravděpodobně dvorní věstec Seimei Abe a jeho syn Jošihiro Abe.

¹⁴³ 歌舞伎, žánr silně stylizovaného japonského divadla.

¹⁴⁴ 落語, minimalistická komediální performance o jednom herci.

¹⁴⁵ 浄瑠璃, divadelní forma kombinující zpěvně narativní vyprávění a hru na strunný nástroj šamisen (三味線).

¹⁴⁶ například film Tomu Učidy: *Koi ja koi nasuna koi* (内田吐夢: 恋や恋なすな恋) z roku 1962, nebo manga Mari Fudžiwary: *Himegamisama ni negai wo* (藤原真莉: 姫神さまに願いを) z let 1998–2006.

¹⁴⁷ 村上天皇 (*926–†967, vládl od roku 946 až do své smrti).

¹⁴⁸ 摂津国, odpovídá zhruba oblasti na východě dnešní prefektury Hjógo a severu prefektury Ósaka.

¹⁴⁹ 安倍保名, bližší údaje o něm nejsou známy.

¹⁵⁰ 信太森, také 信田森.

¹⁵¹ 蘆屋道満, dvorní odborník na esoterickou kosmologii (onmjódži, 陰陽師), který podle pověsti žil v období Heian.

formu a syn v ten moment zahlédl špičku matčina liščího ohonu. Kuzu no Ha kvůli tomu pocítila výčitky tak silné, že se tajně vrátila do šinodského lesa poté, co nechala na papírové výplni posuvných dveří následující báseň:

Toužíš-li po mně, drahý,
přijď se za mnou podívat
do šinodského lesa v Izumi,
kde listy kuzu rozmrzele šelestí ¹⁵²

Jasuna Abe šel svou ženu v lese navštívit, vzal s sebou i syna Seimeie ¹⁵³. Kuzu no Ha se před nimi zjevila jako liška a sdělila, že je božstvem šinodské svatyně. Synovi dala cenný poklad – křišťálovou kouli, díky které dokázal porozumět hlasu zvířat. Později porazil Seimei Abe astrologa Dómana v klání, které se konalo v císařském paláci. Seimei ho porazil a postupem času se vypracoval na nejvýznamnějšího esoterického odborníka 10. století, když působil na dvoře císařů Kazana ¹⁵⁴ a Ičidžóa.

Legenda o lišce jménem Kuzu no Ha obsahuje všechny důležité prvky motivu liščích manželek. Je zde zobrazena obětavá a dobrá žena, která se pečlivě stará o manžela a jedinému synovi zajistí nadpřirozenou inteligenci. Když je její tajemství prozrazeno, sama se rozhodne vzdát se milovaného syna i muže, aby rodinu neuvedla v nemilost. Seimeiovi věnuje kouzelný předmět (klenot), který mu umožní stát se uznávaným onmjódžim.

4.6.2. Tamamo no Mae ¹⁵⁵

Nejproslulejší a nejčastěji zobrazovanou kicune v japonské próze i divadle je Tamamo no Mae. Její legenda, známá již ze starého slovníku Kagaku-šú ¹⁵⁶, se objevuje také

¹⁵² 恋しくば尋ね来て見よ和泉なる信太の森のうらみ葛の葉 (Koišikuba tazune kite mijo Izumi naru Šinoda no mori urami kuzu no ha).

¹⁵³ 安倍晴明 (*921–†1005), je známý také pod svým dětským jménem Dódžimaru (童子丸). Byl slavným dvorním onmjódžim, věštcem a astrologem.

¹⁵⁴ 花山天皇 (*967–†1008, vládl v letech 984–986).

¹⁵⁵ 玉藻前, někdy také Tamamo no Gozen (玉藻御前), Tamamo doslova znamená „mořská řasa“, ale bývá překládáno také podle prvního znaku–„klenot“. Část „no Mae“ odkazuje na dvorský titul „no Gozen“, který doslova znamená „vážená (osoba) přede (mnou)“ a byl používán pro dvořany bez rozdílu pohlaví.

¹⁵⁶ 下学集, napsán pravděpodobně roku 1444, autor je neznámý.

v pozdějším zpracování jako píseň pro vypravěče a koto¹⁵⁷ Nasuno¹⁵⁸, v divadelní hře Tamamo no Mae žánrů *kabuki* a *bunraku*, ve hře *nó*¹⁵⁹ pojmenované po kameni Seššo seki¹⁶⁰ a nespočtu pověstí a pohádek. Příběh se objevuje v několika variacích, jádro je ale vždy stejné. Král Kalmasada-pada¹⁶¹ z daleké Indie má nádhernou společnici jménem Hua-yang, která je ale zlá a velmi krutá – největší potěšení jí skýtá zabíjení nevinných lidí. Ve skutečnosti je to proměněná bílá liška s devíti ocasy. Později je odhalena, krále zdiskredituje a uteče do Číny. Tam se pod jménem Bāo Sì¹⁶² dostane do harému krále Yōu z dynastie Zhōu.¹⁶³ Tak se nakonec stane královnou, bezcitnou a surovou. Usmívá se, pouze když na vlastní oči vidí krutý skutek. Protože je Bāo Sì krásná a král chce, aby se často smála, chová se ke svým poddaným krutě a království z tohoto důvodu nakonec zaniká.¹⁶⁴

Po smrti se Bāo Sì znovu zrodí, tentokrát v Japonsku za vlády císaře Konoeho¹⁶⁵ (některé zdroje¹⁶⁶ uvádí vládu císaře Toby¹⁶⁷). Její novou inkarnací je devítioocasá liška se zlatou srstí, která neváhá a znovu se promění v ženu. U dvora se brzy stane vysoce ceněnou pro svou inteligenci a nadzemskou krásu. Císař z ní záhy učiní dvorní dámu, známou pod jménem Tamamo no Mae. Její bezchybná elegance a znalosti ve všech oborech jí získají obdiv celého dvora, zamiluje se do ní také císař Konoe – náhle však vážně onemocní. Nikdo z vysoce postavených lékařů si s jeho stavem neví rady. Vyhlášený dvorní astrolog Jasučika Abe¹⁶⁸ prohlédne reálnou podobu Tamamo no Mae a zjistí, že je zodpovědná i za císařův zdravotní stav. Odhalí také, že ho chtěla zabít, aby

¹⁵⁷ 箏, tradiční strunný hudební nástroj.

¹⁵⁸ 那須野.

¹⁵⁹ 能, nejstarší japonský divadelní žánr, kombinující živé herce, hudbu, zpěv a výraznou výtvarnou složku. Nejčastěji se jedná o lyricko-epická dramata.

¹⁶⁰ 殺生石, viz dále

¹⁶¹ Legendární indický král, více viz *The Taiheiki: a chronicle of medieval Japan*. Helen Craig McCullough. Boston: Tuttle Publishing, 2004, s. 190. Tuttle Classics. ISBN 9780804835381.

¹⁶² 褒姒.

¹⁶³ Císař Yōu (幽) z dynastie Zhōu (周), vládl v letech 795–771 př. n. l.

¹⁶⁴ GOFF, Janet. Foxes in Japanese Culture: Beautiful or Beastly?. *Japan Quarterly*. 1997, vol. 44, April-June, 66-77.

¹⁶⁵ 近衛天皇 (vládl mezi lety 1142–1155).

¹⁶⁶ Viz Nozaki, 1961, 112 nebo Goff, 1997, 73.

¹⁶⁷ 鳥羽天皇 (vládl mezi lety 1107–1123).

¹⁶⁸ 安倍泰親 (*1110, zemřel pravděpodobně v roce 1183).

trůn získal nepřátelský kníže. Tamamo no Mae uprchne ze dvora na planinu Nasu¹⁶⁹, kde ji zabijí Kazusa no Suke a Miura no Suke.

Místo toho, aby liška nadobro zemřela, promění se v kámen Seššo seki, který zabije vše živé, co se objeví v jeho bezprostřední blízkosti. Jednoho dne (podle legendy v roce 1385) u kamene odpočívá buddhistický mnich Gennó¹⁷⁰, který vidí, že vinou kamene dokonce i ptáci padají mrtví z nebe. Vykona tedy řadu rituálů a kámen nakonec rozbije perlíkem, díky čemuž se kletba definitivně zlomí.

Tento příběh lišky-manželky se vymyká kategorii mnou výše definované. Jakkoli neodpovídá tomuto motivu, obsahuje celou řadu motivů dříve v práci zmíněných. Jsou to tyto: devět ocasů symbolizujících nadpřirozenou moc, bílá barva srsti, proměna v krásnou a elegantní dívku s výjimečnou inteligencí a nakonec i úprk po odhalení člověkem, který prohlédne její magii. Klíčový je zde odkaz na indickou a čínskou tradici, odkud celá legenda nejspíše i těží.

Tamamo no Mae byla kicune s devíti ocasy, které ji propůjčily výjimečnou moc, do té doby nezaznamenanou. V lidské podobě dokázala ošálit celou řadu dvořanů a zajistit si tím významné postavení. I když byla odhalena a zabita, nakonec se s ní na jiném místě setkáváme znovu. S každou další reinkarnací získává opět svou moc, intrikuje a aktivně se podílí na rozvratu vlády. Bílá barva srsti se u ní stává symbolem krutosti a esenciálního zla, ačkoli dříve byla v Japonsku vykládána jako dobré znamení. I v současné populární kultuře je Tamamo no Mae oblíbeným charakterem, který se objevuje se v japonských animovaných filmech a seriálech či počítačových hrách.

4.7. Kicune cuki¹⁷¹

Spisovatel a učitel Lafcadio Hearn¹⁷², který se v roce 1890 pracovně vydal do Japonska, zaznamenal, že „*vstupují lišky do lidí a ďábelskou mocí ovládají jejich těla, která trýzní až k šílenství. Toto onemocnění nazývá se kicune cuki.*“¹⁷³ Tento motiv, přebraný z Číny,

¹⁶⁹ Nachází se poblíž města Nasu (那須) v dnešní prefektuře Točigi (栃木), v oblasti bohaté na horké podzemní prameny.

¹⁷⁰ 玄翁 (žil ve 14. století), z jeho jména prý vzešlo japonské slovo pro perlík.

¹⁷¹ 狐憑き, doslova „posednutí liškou“

¹⁷² *1850–†1904

¹⁷³ Hearn, 1927, 145.

byl v Japonsku poprvé písemně zaznamenán na sklonku 12. století ve sbírce Kondžaku monogatari. Posedlost zvířetem nebo jeho duchem není ani v tradici jiných světových národů ničím neobvyklým, posednutí liškou je ale spíše doménou Asie. Navenek se obvykle projevuje jako duševní porucha a dříve bylo kicune cuki dokonce užíváno jako konkrétní pojmenování nemoci. V legendách nejčastěji postihovala chudé a pověřivé ženy, méně pak muže. Existují i výjimečné případy posedlých dětí. Do těla nakaženého se liška dostala pod nehty, nebo hrudí, plně ho ovládla, dokonce promlouvala svým vlastním hlasem.¹⁷⁴

Pověřivými rolníky bylo posednutí liškou nejčastěji zaměňováno za (v té době neznámou) hysterii, anebo horečku doprovázenou halucinacemi. Mezi příznačné rysy patří bludy, iluze a poruchy vědomí postižené osoby. Zasažení kicune cuki běhají po čtyřech nohách nazí ulicemi, štěkají jako liška a někdy mohou být agresivní. Dopřávají si obrovské porce jídla, které jedí na zemi. Někteří zase v noci nemohou spát, aby se vyléčili, velkou část dne tráví modlitbami a úlitbami bohům. Stejně jako přeměněné lišky se obávají psů.¹⁷⁵

Chorobu vyléčilo „*vdechování dýmu z hořících odpadků, pití slabého čaje, nebo polykání pražených listů jisté rostliny. Všechny tyto činnosti jsou liškám protivné, a shodou okolností bezpochyby užitečné v případě běžné hysterie.*“¹⁷⁶ Pomáhaly také různé osobní talismany, jako již uvedený liščí ohon, nebo kost z želví nohy, kterou dotyčný držel v levé ruce. Dříve kněží běžně prováděli celou řadu vymítacích rituálů, ty jsou v současnosti spíše oborem působnosti šamanistických odborníků. Ve svatyni ale pro postiženého stále mohou provést očistné rituály *oharai*¹⁷⁷, bohoslužby *gokitó*¹⁷⁸ nebo posloužit rodině posedlého radou. Počet případů každoročně klesá a řešení tohoto problému závisí zejména na péči psychologů. Poněkud slabší verze posedlosti se nazývá kicune damaši¹⁷⁹. Liška nevstupuje a neovládá celé tělo člověka, jen kouzlem proměňuje svět okolo něj. Jsou to obvykle různé vidiny a iluze, předváděné za účelem oklamání

¹⁷⁴ Viz ROBERTS, Jeremy. Japanese mythology A to Z. 2nd ed. New York, NY: Chelsea House Publishers, 2010, s. 69. ISBN 978-1-60413-435-3 a Nozaki, 1961, 211-215.

¹⁷⁵ Ashkenazi, 2003, 150.

¹⁷⁶ Hamel, 1915, 101.

¹⁷⁷ 御祓い.

¹⁷⁸ 御祈祷.

¹⁷⁹ Lze přeložit jako „podvedení“, nebo „okouzlení liškou“.

okouzleného. Patří sem například i přeměna lišky v osobu, vyobrazení různých válečných výjevů, svatebních i jiných procesí a podobně.¹⁸⁰

Příběh z Kondžaku monogatari pojednává o ženě, která o sobě pod vlivem posedlosti prohlašovala, že je liška a protože byla hladová, chtěla si v okolí najít něco k snědku. Lidé se před ní měli na pozoru, protože se obávali, že je chce nějak napálit. Jeden mladý samuraj si povšiml, že si paní hází s míčkem bílé barvy, zhruba o velikosti mandarinky, a v nestřežené chvíli se ho zmocnil. Žena začala samuraje hned všelijak prosit a nakonec i s pláčem přemlouvat, aby jej vrátil, protože má pro ni nesmírnou cenu. Zavázala se, že mu poskytne svou ochranu a tak, ačkoli byl mladík na pochybách, kouli jí navrátil. Díky modlitbám přivolaného askety se žena konečně z poblouznění probudila, k překvapení všech ale spolu s liškou zmizela i její bílá kulička. Později samuraj cestoval do Kjóta, kde byl vystaven smrtelnému nebezpečí. Liška splnila svůj slib, zachránila ho a ještě několikrát později mu pomohla v ohrožení. Tak samuraj poznal, že liška umí vyjádřit vděk a lidskou dobrotu oplácí dobrými skutky.¹⁸¹

Na první pohled nemusí být zřejmé „šílenství“, doprovázející kicune cuki, jak je popsáno výše v kapitole. Obsaženo zde ale bezesporu je: žena sama sebe pokládá za zvíře, nahání lidem strach svým chováním, nečekaně propuká v pláč. Její abnormalita je evidentní kvůli nestabilnímu emotivnímu vystupování a bludům, kterými trpí. Na vyprávění je zajímavý i prvek klenotu-koule, která reprezentuje magickou energii, duši nebo možná pravou podstatu lišky. To, jak se klenot (fyzický předmět) objevuje a mizí spolu s posedlostí ženy (psychického rázu), naznačuje, že ani kicune se nedokáže plně odpoutat od hmotného světa.

4.8. Kicune no jomeiri¹⁸²

Ustálené slovní spojení *kicune no jomeiri* v japonštině označuje situaci, kdy za slunečného počasí začne překvapivě náhle pršet. Za takového počasí prý mají lišky svatbu a někteří šťastlivci je mohou spatřit na vlastní oči. Procesí přesně napodobuje tradiční japonský svatební obřad lidí, včetně oděvů, řazení ve dvojicích či chůze po dvou nohách. Zástup

¹⁸⁰ Smyers, 1999, 90.

¹⁸¹ Nozaki, 1961, 33–35.

¹⁸² 狐の嫁入り, doslova „vdavky lišek“.

svatebčanů, oblečených jako dvořané, nezřídka doprovází velké množství světel kicunebi, připomínajících lampionový průvod.

Účastníky svatby nemusí být nutně jen lišky. V některých případech si lišku za ženu bere člověk, ostatní účastníci si ale zachovávají zvířecí podobu. Nozaki upozorňuje na významný rozdíl mezi přeměnou člověka v lišku a lišky v člověka. Pokud se při svatbě s mužem liška-nevěsta přemění, její metamorfóza je úplná a většinou se po úspěšném obřadu nemění zpět ve zvíře.¹⁸³ Člověk se však ve zvíře nemění vůbec, popřípadě je transformace velmi omezená (z liščí podoby získává srst na rukou, delší nos podobný čumáku, větší uši, změněný hlas, atp.). „Vdavky lišek“ symbolizují dobrou úrodu a obecně jsou chápány jako pozitivní znamení. Pokud však obřad spatří malé dítě, může se to pro něj stát i smrtelně nebezpečným. Tato výjimka je patrně přejata od jiných asijských národů (např. z Malajsie).¹⁸⁴

Původ sousloví nelze jednoznačně určit. Odvození z kontinentálního lidového buddhismu je nepravděpodobné – ačkoli se stejná představa objevuje v Koreji, v Číně ji nenajdeme. Zřejmá není ani návaznost lijavce a lišek. Kombinace deště (vody) a slunce (ohně) má ve většině asijských zemí mystickou symbolickou hodnotu, protože se při ní setkávají dva protichůdné živly. Následná asociace počasí s liškami tím ovšem vysvětlena není. Za zmínku stojí i to, že spojení „svatby“ a „lišek“ ve stejném významu lze vypátrat i v dalších, zejména evropských, afrických a asijských kulturách. Robert Blust¹⁸⁵, autor obsáhlé studie na téma kicune no jomeiri, se po vyčerpání dostupných možností svého výzkumu nakonec dobral k zjištění, že: *„toto konkrétní spojení není jen nahodilým produktem kultury nebo historie, ale poukazuje na hluboce zakořeněné symbolické procesy v psychologii člověka.“*¹⁸⁶

¹⁸³ Nozaki, 1961, 25.

¹⁸⁴ Blust, 1999, 488.

¹⁸⁵ Robert A. Blust (*1940), přední lingvista a profesor na katedře lingvistiky Havajské univerzity v Manoa.

¹⁸⁶ Tamtéž, 495.

4.9. Ezopovy bajky

V roce 1590 byl za účelem šíření evropské kultury a zejména pak křesťanských myšlenek z Lisabonu do Japonska dovezen první tiskový stroj. Sestaven byl v Kazuse¹⁸⁷, v tehdejší prefektuře Hizen¹⁸⁸. Sloužit měl zejména k tisku náboženských publikací, určených pro japonské konvertity, a k rozmnožení překladů významných národních literárních děl, jež měla pomoci portugalským jezuitským misionářům seznámit se s japonskou kulturou a zefektivnit tak šíření víry.

Roku 1593 díky tomuto vynálezu jezuité vydali vůbec první japonské vydání Ezopových bajek¹⁸⁹. Většinu knihy značně zjednodušili, aby bylo morální ponaučení bajek co nejvíce zřejmé a jazyk pro všechny srozumitelný. Překlad také uměle vytvořil paralelu s křesťanskou naukou tam, kde dříve nebyla patrná (např. pastor jako duchovní i faktický pastýř v bajce Vlk a pastýř). Roku 1614 byli misionáři vypovězeni z Japonska a s sebou odvezli i knihtiskařský lis. Kopie Ezopových bajek se však zachovaly a kolem roku 1615 vyšlo druhé vydání. První výtisky neměly šanci oslovit širší masu lidí zejména proto, že byly zaznamenány v latině. Cílovým publikem tak byli ponejvíce nově konvertovaní křesťané, kteří se číst naučili od jezuitů, dále pak vzdělanci z okruhu dvorské a vojenské šlechty. Mnohem vlivnější je až hiraganou psané vydání z roku 1639, vytištěné v Kjótu, významném dobovém centru kultury. Ezopovy bajky¹⁹⁰ díky novému překladu prošly zásadním přerodem z křesťansky tendenčního textu na dílo zdůrazňující obdobné myšlenky, jako mravoučná podobenství buddhistických příběhů secuwa. V 1. polovině 17. století se nesmírné popularitě těšily sešity kanazóši¹⁹¹, díky kterým se poprvé stala literatura dostupná širšímu publiku. Bajky získaly oblibu u čtenářů i vydavatelů díky svému univerzálně pochopitelnému sdělení, zábavným lidovým prvkům a v neposlední řadě jistě exotičnosti. I když se 17. století v Japonsku neslo ve znamení tvrdého postihování křesťanů, Ezopovy bajky se bez problémů vyhýbaly cenzuře a do roku 1867 byly vydány ještě nejméně devětkrát.¹⁹² Některé z bajek v japonském prostředí

¹⁸⁷ 加津佐.

¹⁸⁸ 肥前国, odpovídá zhruba oblasti dnešních prefektur Saga a Nagasaki.

¹⁸⁹ エソポ物語 (Esopo monogatari), kniha byla zapsána ve fonetickém přepisu japonštiny do latinky.

¹⁹⁰ 伊曾保物語 (Isoho monogatari).

¹⁹¹ 仮名草子, „svazky psané kanou“.

¹⁹² ELISONAS, Jurgis S. A. Fables and Imitations: Kirishitan literature in the forest of simple letters. In: *Bulletin of Portuguese/Japanese studies*. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa, 2002, s. 14-16. ISSN 0874-8438.

zlidověly a inspirovaly vznik obdobně ražených příběhů. Typickým příkladem je pohádka Liška a větve ohromného stromu.¹⁹³

Liška žila ve vykotlaném kmeni stromu. Jednoho dne přišla velká bouře a shodila několik větví, které ji nepříjemně poranily. Liška od stromu utekla a po noci strávené na poli, ve strachu že ji strom chtěl ublížit, se vrátila zpět. Strom ve větru pohyboval větvemi tam a zpět, a liška měla pocit, jakoby ji zval. Řekla si tedy, že ne strom, ale bouře jí chtěla ublížit, do dutiny stromu se vrátila a pak žila klidně dál.

Japonské příběhy vycházející z bajek se od těch ostatních liší zejména tím, že v nich lišky nemají nadpřirozené schopnosti a úplně v nich chybí zásadní prvek: interakce s lidmi. Zvíře je zde nositelem typizovaných vlastností, jako jsou mazanost, vychytralost a přirozený rozum, které jsou rozšířeny globálně. Tento typ příběhu se jasně vyděluje z původních japonských syžetů a lze ho snadno identifikovat, protože evidentně navazuje na jinou literární tradici.

¹⁹³ The Fox and the Branches of a Big Tree, viz Nozaki, 1961, 100–101.

5. Závěr

Cílem této práce bylo vytvořit přehled důležitých rysů, typických pro kicune v japonské lidové slovesnosti a naznačit jejich kořeny. Výčet motivů samozřejmě není úplný a ani nemůže být – folklorní syžety jsou, jak již bylo zmíněno v kapitole o lidové slovesnosti, po celém světě příznačně velikou variabilitou prvků. Není rozhodně možné říci, že by každý z výše uvedených atributů byl nutně vlastní všem postavám lišek. Situaci je třeba brát z druhého konce – ve velmi různorodé skupině syžetů splňuje téměř každý minimálně jednu z predispozic, kterou jsem uvedl.

Naprostá většina hlavních motivů byla v japonském kulturním prostředí výpůjčkou z čínské mytologie. O žádném námětu nelze s jistotou říct, že by byl naprosto původní, nebo že by teoreticky nemohl vycházet ze zahraničních vzorů. Japonským přínosem jsou zejména variace příběhů a celková mnohost přetváření – nelpění na doslovném předávání narativu, kreativní obměňování motivů, dle mého názoru způsobené z velké části předáváním ústní tradicí.

V práci jsem naznačil, že celá řada liščích motivů se vyskytuje globálně a jsou univerzální. Mezi ně patří výše zmíněný konstrukt kicune no jomeiri nebo i u nás pověstné „lišáctví“ těchto postav. Také v japonské tradici jsou tyto obecné prvky jasně rozpoznatelné, řadím je však na okraj zájmu zkoumání práce.

Jakkoli nelze, z důvodu velké různorodosti příběhů, vytvořit celistvou podobu japonského vyprávění o kicune, je možné povšimnout si jistých vývojových tendencí. Ty jsou nejzřetelnější při porovnání kicune a čínského archetypu lišky. Rozdíl mezi nimi je na první pohled patrný při komparaci legend o Kuzu no Ha (japonský aspekt hodné a obětavé lišky) a Tamamo no Mae (čínský aspekt démonické lišky-uchvatitelky). Změny konotací některých prvků v legendách jsou výsledkem procesu kulturního utváření národa. Lišky jsou zvířaty vpravdě antropomorfními v plném významu tohoto slova – berou na sebe fyzickou podobu a přebírají i duševní charakter japonského člověka. Odhalují, jak národ vidí sám sebe, a umožňují nám nahlédnout do tajů japonského duše.

Resumé

Main goal of this thesis is to create a typology of fox, influential mythological animal, in Japanese folklore. The emphasis is put on individual motifs, especially in literary forms (stories, fairy tales, etc.) of folklore genres from the earliest records, their origin is also explained. First part of this paper focuses on Chinese motifs, from which are the themes mainly derived. The following section is dedicated to oldest written records about foxes, found in ancient Japanese chronicles. It also examines the association of foxes with shinto and buddhist deities. The most important segment of this thesis is an index of motifs, followed by examples, which are used to make them clearly distinguishable.

Seznam pramenů a literatury

ASHKENAZI, Michael. *Handbook of Japanese mythology*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2003. Handbooks of World Mythology. ISBN 1-57607-467-6.

BLUST, Robert. The Fox's Wedding. *Anthropos*. 1999, 94., 4./6., s. 487–499. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40465016>

CAMPBELL, Joseph. *The Masks of God: Primitive Mythology*. London: Secker & Warburg, 1960.

DE GROOT, Jan Jakob Maria. The religious system of China: Book II: On the Soul and Ancestral Worship: Volume IV. Leiden: Brill, 1901.

DE GROOT, Jan Jakob Maria. The religious system of China: Book II: On the Soul and Ancestral Worship: Volume V. Leiden: Brill, 1907.

DE VISSER, Marinus Willem. *Fox and the Badger in Japanese Folklore*. London: Treubner, 1908. Transactions of the Asiatic Society of Japan, XXXVI.

DRESSER, Norine. *Multicultural manners: new rules of etiquette for a changing society*. New York: J. Wiley, 1996, s. 67. ISBN 0-471-11819-2.

ELISONAS, Jurgis S. A. Fables and Imitations: Kirishitan literature in the forest of simple letters. In: *Bulletin of Portuguese/Japanese studies*. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa, 2002, s. 9–36. ISSN 0874-8438.

FREMERMAN, Sarah Alizah. *Divine impersonations: Nyoirin Kannon in medieval Japan*. Ann Arbor, 2008. s. 159. ISBN 978-1243550132. Dizertační práce. Stanford University.

GOFF, Janet E. Conjuring Kuzunoha from the World of Abe no Seimei. In: LEITER, Samuel L. *A Kabuki Reader: History and Performance*. Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 2002, s. 269–283. Japan in the Modern World. ISBN 0765607050.

GOFF, Janet. Foxes in Japanese Culture: Beautiful or Beastly?. *Japan Quarterly*. 1997, vol. 44, April–June, s. 66–77.

HAMEL, Frank. *Human Animals*. New York: Frederick A. Stokes, 1915.

HEARN, Lafcadio. *Glimpses of unfamiliar Japan*. London: Jonathan Cape, 1927.

KAWAMURA, Hidene. *Shoki Shūge*. Ritsuan zô, 1785.

MACDONALD, David W., Claudio SILLERO-ZUBIRI a Michael HOFFMANN. *Canids: foxes, wolves, jackals and dogs. Status Survey and Conservation Action Plan*. Gland: IUCN - The World Conservation Union, 2004. ISBN 9782831707860.

NOZAKI, Kiyoshi. *Kitsune: Japan's Fox of Mystery, Romance, and Humor*. Tokyo: The Hokuseido Press, 1961.

Postava šibala v asijské slovesnosti: příspěvky z 3. konference Kulturní antropologie východní Asie, proběhnuvší dne 29.3.2009 na Katedře asijských studií, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Editor Lucie Olivová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 177 s. ISBN 978-802-4424-040.

SIROVÁTKA, Oldřich. *Čítanka české lidové slovesnosti: z lid. písní, vyprávění, říkadel a her*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0478-9.

SMITS, Ivo. „An Early Anthropologist? Oe no Masafusa's A Record of Fox Spirits In Religion in Japan: Arrows to Heaven and Earth, s. 79, University of Cambridge Oriental Publications, 1996.

SMYERS, Karen Ann. *The fox and the jewel: shared and private meanings in contemporary Japanese inari worship*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1999, s. 75. ISBN 0-8248-2058-4.

STEJSKAL, Martin a Albert MARENČIN. *Labyrintem tajemna, aneb, Průvodce po magických místech Československa*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991, 463 p. ISBN 80-851-9208-X.

STERNBACH, Ludwik. *Indian Wisdom and Its Spread beyond India*. Journal of the American Oriental Society. 1981, roč. 101, č. 1, s. 97-131. ISSN 0003-0279. DOI: 10.2307/602167.

ŠVARCOVÁ, Zdenka. *Japonská literatura 712–1868*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 8024609983.

REISCHAUER, Edwin O. a Albert M. CRAIG. *Dějiny Japonska*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. ISBN 80-7106-391-6.

ROBERTS, Jeremy. *Japanese mythology A to Z*. 2nd ed. New York, NY: Chelsea House Publishers, 2010. ISBN 978-1-60413-435-3.

The Taiheiki: a chronicle of medieval Japan. Helen Craig McCullough. Boston: Tuttle Publishing, 2004, s. 190. Tuttle Classics. ISBN 978-0804835381.

WILLIAMS, George M. *Handbook of Hindu mythology*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2003, s. 104–105. Handbooks of world mythology. ISBN 1-57607-106-5.

Internetové zdroje:

MOTEGI, Sadazumi. *Shamei Bunpu: Shrine Names and Distributions*. Kokugakuin university. Encyclopedia of Shinto: Shrines and Cultic Practices [online]. Tokyo, 2006, 2007 [cit. 2013-04-23]. Dostupné z:

<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=776>

稻荷勧請. FUSHIMI INARI TAISHA. 伏見稻荷大社 [online]. © 2013. Kyoto, 2013, 24.3.2013 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://inari.jp/about/num04/>

THE ASAHI SHIMBUN COMPANY. *Kotobank*: コトバンク辞書検索 [online]. 2013
[cit. 2013-04-13]. Dostupné z: <http://kotobank.jp/>